

BRWINÓW

Zygmunt Bartkiewicz, Anna i Jarosław Iwaszkiewiczowie

Miłośnicy prehistorii pojedą do Brwinowa, żeby sprawdzić, czy naprawdę w mieście, w rejonie ul. Powstańców Warszawy, znaleziono dowody z roku 8000 p.n.e., potwierdzające osadnictwo mezolityczne na tych terenach. Równie silnie zainteresują ich ślady intensywnego rozwoju hutnictwa na tym terenie sprzed 400-150 lat p.n.e. i to, czy rzeczywiście tylko w Brwinowie odkopano miechy hutnicze. Badacze nowszej historii na pewno z satysfakcją przyjmą wiadomość, że pierwsza pisemna wzmianka o Brwinowie (*Brwinowo* lub *Brwynowo*, nie *Brwinów*) pochodzi z roku 1406. Jest to informacja o płatności przez wieś dziesięciny na rzecz kanoników czerskich, opisana w „Dziejach Archidiecezji Poznańskiej” i zamieszczona tam mapka Archidiakonatu Czersk z XIII w., na której jest zaznaczony Brwinów z kościołem parafialnym. W tym samym roku nazwa miejscowości występuje w akcie erekcyjnym, ogłoszonym przez biskupa poznańskiego. Według historyków nazwa miejscowości pochodzi od staropolskiego *birzwa* – belka, tram, drzewo, gwarowe: berwina, kładka. Według miejscowej tradycji źródełstów ten miałby się wywodzić od określenia „borowy nów”.

Można jednak przyjechać do Brwinowa z całkiem innego powodu, a przy okazji poznać przeszłość miasta, zabytki, walory przyrodnicze i turystyczne. My jedziemy tam za sprawą pisarza, **Zygmunta Bartkiewicza**, który urodził się 21 października 1867 r. w Pabianicach, a zmarł 10 czerwca 1944 r. w Warszawie. Bartkiewicz, pisarz, dziennikarz, felietonista, malarz, był wnukiem Aleksandra, uczestnika Powstania Listopadowego, burmistrza Pabianic w latach 1838-1864. Jego ojciec, Stanisław, był znanym i cenionym lekarzem. Wkrótce po narodzinach syna wyjechał z żoną Adelą z Jurkowskich i małym Zygmuntem do Łodzi, gdzie praktykował do śmierci. Była to rodzina szlachecka, o tradycjach patriotycznych, jednak Zygmunt wychowywał się już w domu mieszczańsko-inteligenckim. Z łódzkiego gimnazjum został usunięty za używanie „cudzoziemskiego”, czyli polskiego języka. Szkołę średnią ukończył w Warszawie, gdzie kontynuował naukę w Wyższej Szkole Handlowej Leopolda Kronenberga. Następnie studiował malarstwo w Monachium i Paryżu, skąd wysyłał reportaże i felietony do redakcji petersburskiego „Kraju”, „Kurieria Warszawskiego” i krakowskiej „Ilustracji Polskiej”.

Po studiach Bartkiewicz osiadł w Łodzi, łącząc plany handlowe z pasjami literackimi i malarskimi w pierwszym w mieście „Salonie Artystycznym”. Latem 1897 roku w warszawskim kościele św. Krzyża odbył się ślub Bartkiewicza z Mieczysławą Trapszówną (znaną później jako Mieczysława Ćwiklińska). Małżeństwo przetrwało tylko czternaście miesięcy.

Na początku XX wieku kupił plac przy ul. Grodziskiej w Brwinowie, na którym w 1907 r. pobudował dworek „Zagroda” i tu zamieszkał. Obecnie jest to siedziba **Towarzystwa Przyjaciół Brwinowa i muzeum przechowującego pamiątki po artyście**. Wsi i przyrodzie pisarz poświęcił naturalistyczne opowiadania, m.in. „Psie dusze” (1910). W jego prozie, pełnej zalet stylistycznych i rzadko spotykanej rytmiczności, przejawiał się wielki sentyment dla przeszłości i tradycji.

W Brwinowie stworzył niewielki, ale piękny ogród kwiatowy ozdobiony rzeźbami. W dworku z białymi kolumnami, pełnym zbiorów sztuki i książek, panował spokój

i atmosfera skupienia na sprawach kultury. Zawieszony na furcie napis głosił „Tylko prawdziwa cnota otworzy te wrota”. Około roku 1919 Bartkiewicz ożenił się powtórnie, z Eugenią z Glanców – malarką. W swej brwinowskiej „Zagrodzie” przyjmowali przyjaciół – artystów, ludzi kultury i sztuki. Pisarz zmarł 10 czerwca 1944 r. w Warszawie. Żona przeżyła go o 21 lat. Pochowani są na brwinowskim cmentarzu. Podobnie, jak inne znane małżeństwo z pobliskiej Podkowy Leśnej – Anna i Jarosław Iwaszkiewiczowie.

W drugiej połowie 1974 r. Towarzystwo Przyjaciół Brwinowa zainteresowało się posiadłością po pisarzu Zbigniewie Bartkiewiczzu. Z pomocą władz miasta, Mazowieckiego Towarzystwa Kultury i Stołecznego Konserwatora Zabytków, dr Lecha Krzyżanowskiego, działaczom Towarzystwa udało się wpisać „Zagrodę” na listę **zabytków**. W następnym roku wyremontowano zrujnowany dworek, zadbano o park. Wtedy cały obiekt przeznaczono na siedzibę TPB. W dworku znajdują się książki Bartkiewicza i zbiór ksiąg meldunkowych od 1865 r. Jest też stała wystawa minerałów (Ryszard Ridel 1926-2006)

W latach 1976-1977 odbyły się dwa sympozja połączone z wystawami. Pierwszemu z nich, poświęconemu twórczości Zygmunta Bartkiewicza, przewodniczył Jarosław Iwaszkiewicz. Tematem drugiego była prehistoria Brwinowa. W dworku odbywają się także zajęcia innego typu:

- Qui Gong – chińska gimnastyka – w czwartki
- Kółko filmowe – we wtorki
- Zakamarki w zagrodzie – cyklicznie, co 4-6 tygodni.

Organizowane są również uroczystości okolicznościowe, spotkania stowarzyszeń kulturalnych i społecznych, imprezy dla dzieci i młodzieży szkolnej.

O mieście

W historii Brwinowa ważnym momentem okazała się data 14 czerwca 1845 r., kiedy przez miejscowość przejechał pierwszy pociąg Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej. Miało to wpływ zarówno na rozwój gospodarczy, jak i społeczny. W 1927 r. Brwinów otrzymał status letniska. Powołany został lokalny samorząd, wybrano wójta. W 1929 r. Brwinów odwiedził prezydent Rzeczypospolitej, Ignacy Mościcki. Miejscowość rozwijała się, powstawały wille i pałacyki. We wrześniu 1939 r. rozegrała się pod Brwinowem bitwa 36 Pułku Piechoty Legii Akademickiej z wojskami niemieckimi, która opóźniła marsz hitlerowców na Warszawę. Prawa miejskie Brwinów uzyskał w 1950 roku.

Zabytki, atrakcje turystyczne

- Dworek „Zagroda”, „Bartkiewiczówka”, ul. Grodziska 57
- Pałac wraz z parkiem krajobrazowym, ul. Dworska 5.

Pałac wzniesiony w 1936 r. dla rodziny Wierusz-Kowalskich, w stylu nawiązującym do klasycystycznego. W rękach rodziny pozostawał do 1940 r. We wrześniu 1939 r., podczas i po bitwie pod Brwinowem parter pałacu został zamieniony na szpital polowy. Po bitwie i zajęciu miasta Niemcy zlikwidowali szpital. Oba majątki (Brwinów i Grudów) skonfiskował niemiecki zarząd majątków rolnych (Liegenschaft). We wrześniu 1946 r. zniszczony i ograbiony do gołych ścian pałac przejęła Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Adaptacją i urządzeniem ośrodka kierował prof. Wittermann.

- **Budynki mieszkalne przy ul. Batorego 15 i 17**, wzniesione w 1925 r. przez Adolfa Schweizera, właściciela fabryki musztardy, jako prezent ślubny dla córki, Ireny Riedel (na sąsiedniej działce wznosił identyczny dom dla młodszej córki, Stefanii). Budynek stanowi przykład stosunkowo skromnej willi podmiejskiej, zaprojektowanej w stylu nawiązującym do popularnego w okresie międzywojennym nurtu narodowego, korzystającego z uproszczonych form historyzujących. W latach 1928-1929 obok willi, po jej zachodniej stronie, wzniesiono w zbliżonej stylistyce parterowy budynek gospodarczy pełniący rolę stajni, pralni i drewnitni.
- **Willa „Dziewanna”**, ul. Piastowa 6. Zbudowana w latach 1937-1939 według projektu arch. Jana Choynowskiego, park założony według projektu inż. Zbigniewa Straussa.
- **Willa „Pod wiatrakiem”**, dawniej „Tonasze”, ul. Żwirowa 4. Zbudowana w 1912 r., wg projektu Oskara Sosnowskiego, w stylu secesyjnym.
- **Kościół parafialny p.w. św. Floriana**, wybudowany według projektu architekta Mieczysława Wołkowińskiego w latach 1927-1937. Nowy kościół wzniesiono obudowując wcześniejszy, modrzewiowy kościół z 1760 r. Po powstaniu murów, położeniu stropu i dachu, wyburzono znajdujący się wewnątrz stary kościół drewniany. Z wcześniejszego kościoła zachowano wyposażenie wnętrza. Ołtarze barokowe pochodzą z 1760 r.: główny z obrazem Matki Boskiej Częstochowskiej w sukience z blachy srebrnej (z pierwszej połowy XVIII w.) oraz ołtarze boczne: św. Floriana i św. Antoniego Padewskiego. Ambona rokokowa z II poł. XVIII w. zwieńczona jest figurą św. Andrzeja Apostoła. Barokowa nastawa chrzcielnicy z grupą rzeźb przedstawiających Chrztę Chrystusa, zwieńczona postacią Boga Ojca. W wyposażeniu znajdują się także dwa krucyfiksy późnogotyckie z XVI i XVII w. Przy kościele klasycystyczny nagrobek rodziny Nowosielskich z 1820 r. Jest to relikwiarz dawnego cmentarza przykościelnego..
- **Kaplica cmentarna** rodziny Marylskich oraz teren cmentarza parafialnego, ul. Powstańców Warszawy 17. Zbudowana prawdopodobnie na przełomie XVIII i XIX w, pełniła początkowo funkcję kaplicy dworskiej rodziny Marylskich w ich majątku w Książenicach pod Grodziskiem Mazowieckim. W 1857 r., z inicjatywy ówczesnego dziedzica Książenic, Eustachego Marylskiego, została przeniesiona na teren cmentarza parafialnego w Brwinowie (powstałego na obecnym miejscu w 1819 r.) jako kaplica grobowa rodziny Marylskich. Budynek postawiono na grobie ojca Eustachego – Piotra Marylskiego, oficera Wojska Polskiego z okresu Insurekcji Kościuszkowskiej i radcy Stanu Księstwa Warszawskiego, zmarłego w 1829 r. Fakt ten upamiętniono tablicą fundacyjną wykonaną z piaskowca, zawieszoną w szczycie frontowym nad podcieniem. Płytę nagrobną Piotra Marylskiego wmurowano pod podcieniem kaplicy. Budynek w niezmienionej formie przetrwał do czasów współczesnych i nadal pełni rolę mauzoleum rodziny Marylskich. Usytuowany w centralnej części cmentarza parafialnego.

Cechą charakterystyczną architektury gminy, a przede wszystkim Brwinowa, jest zabudowa willowa. Położone w malowniczych ogrodach, wśród pięknego starodrzewu budynki stanowią niepowtarzalny obraz minionej epoki. Na szczególną uwagę zasługują wille:

- „Szary Dworek”, ul. Batorego 6. Zbudowana na początku XX w. w stylu nawiązującym do popularnego w okresie międzywojennym nurtu narodowego, korzystającego z uproszczonych form historyzujących.

- „Chałupka”, ul. Batorego 8. Zbudowana wg proj. arch. Oskara Sosnowskiego dla Antoniny Walickiej, przełożonej warszawskiej pensji dla dziewcząt. Budynek powstał ok. 1908 r.
- „Emilin A”, ul. Biskupicka 19. Budynek wzniesiony w latach 20. lub 30. XX w.
- Wernerów, ul. Słoneczna 3. Dom wzniesiony dla rodziny Wernerów w latach 1913-1914, zaprojektowany wg wskazówek prof. Wacława Wenera. Wyposażony był w najnowsze wówczas urządzenia techniczne: własny wodociąg z pompą w piwnicy, centralne ogrzewanie na koks, instalację kanalizacyjną (szambo) oraz (na przyszłość) ułożono w ścianach rurki do instalacji elektrycznej. Po śmierci małżonki Zofii z Schuchów, Werner w 1918 r. przeniósł się do Warszawy i w 1920 r. udostępnił parter willi na potrzeby szkoły powszechnej w Brwinowie. Szkoła korzystała z budynku do 1930 r. Dom przeszedł gruntowny remont po 1935 r., pod kierunkiem T. Michotka. Przez okres II wojny światowej prof. Wacław Werner ukrywał we wmurowanej cegle ołowiowej preparat radowy, własność Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, o czym informuje tablica na fasadzie budynku. Willa zamieszkała jest przez rodzinę Wernerów do dziś.
- Budynek mieszkalno-usługowy, ul. Grodziska 7. Wzniesiony w 1911 r. dla aptekarza, Feliksa Kuleszy. Apteka po wojnie została upaństwowiona, dziś ponownie prywatna. Nad drzwiami oryginalny napis „APTEKA”.
- Budynek Urzędu Gminy, ul. Grodziska 12. Dom Oldaka, właściciela sąsiadującego z domem składu opałowego i tartaku. Budynek rozbudowano w latach 80. o część wschodnią na potrzeby Urzędu Miejskiego, nawiązując do istniejącej architektury. Obecnie znajduje się w nim Urząd Gminy Brwinów oraz Straż Miejska.
- Dom Luxa, ul. Leśna 9. Zbudowany w latach 30. XX w. Później należał do dentysty Wilnera.
- Willa „Janina”, ul. Leśna 14. Zbudowana w latach 1909-1911 według proj. arch. Leona Wolskiego w stylu secesyjnym. Od momentu powstania, w posiadaniu tej samej rodziny.
- Willa Kossowskich, ul. Leśna 18. Zbudowana przed I wojną światową w otoczeniu pięknego starodrzewia.
- Willa „Włoszka”, ul. Środkowa 6. Zbudowana w 1926.
- Kamienica „Amerykanka”, ul. Rynek 1, wybudowana w 1925 r. Należała do Jana Tobolki, dyrektora warszawskiej filii Banku „Express Co”, co wyjaśnia jej nazwę.
- Pałacyk Tobolków, ul. Rynek 1b. Wzniesiony w 1927 r., podobnie jak kamienica „Amerykanka”, sumptem małżeństwa Tobolków, obywateli amerykańskich. W okresie II wojny światowej mieściła się tu placówka policji bezpieczeństwa Sipo.

Muzea, wystawy, galerie

- **Ośrodek Kultury – Okej**, ul. Wilsona 2, 05-840 Brwinów, tel./fax: 22 729 59 34, e-mail: ok@okbrwinow.info, www.ok.brwinow.pl
- **Muzeum Motoryzacji i Techniki Otrębusy**, ul. Warszawska 21, tel.: 22 758 50 67, www.muzeum-motoryzacji.com.pl

- **Muzeum Sztuki Ludowej prof. M. Pokropka Otrębusy**, ul. Natalińska 15, tel.: 22 758 55 61 www.muzeumsztukiludowej.otrebusy.pl (zwiedzanie po telefonicznym umówieniu się)
- **Muzeum im. Anny i Jarosława Iwaszkiewiczów w Stawisku, Podkowa Leśna**, ul. Gołębia 1, tel. 22 758 93 63, www.stawisko.pl

Imprezy cykliczne

- Zakamarki w Zagrodzie – organizowane przez Towarzystwo Przyjaciół Brwinowa
- Obchody rocznicy śmierci Jarosława Iwaszkiewicza – marzec
- Festiwal Otwarte Ogrody – czerwiec
- Dożynki gminne – sierpień
- Dni Brwinowa – wrzesień
- Festiwal filmowy im. W. Kowalskiego – październik

Walory naturalne

Rozmieszczenie lasów na terenie powiatu pruszkowskiego jest nierównomierne, tereny zielone znajdują się głównie w jego południowo-wschodniej części. Lasy w większości występują w siedliskach borowych od boru świeżego do boru mieszanego świeżego z gatunkiem głównym sosną, w domieszce z brzozą i dębem. Nielicznie występują lite drzewostany dębowe i olszowe. Runo leśne charakterystyczne jest dla określonych siedliskowych typów lasów. Z roślin chronionych w lasach występują widłak i sasanka. W lasach spotkać można dziką, sarnę i zającą.

Do największych walorów przyrodniczych powiatu należy zaliczyć:

- **Rezerwat przyrody (ornitologiczny) Stawy Raszyńskie** (wschodnia części powiatu – gmina Raszyn). Został utworzony w 1978 r. Jego powierzchnia wynosi 110 ha, z czego ok. 90 ha to stawy, resztę stanowią łąki, groble i niewielkie kompleksy lasów olszowych. „Stawy Raszyńskie” są rezerwatem faunistycznym jedynym rezerwatem tego typu w okolicach Warszawy. Celem ochrony jest zachowanie biotopów lęgowych wielu rzadkich gatunków ptaków oraz żerowisk i miejsc odpoczynku ptaków przelotowych. Obecnie występują na terenie rezerwatu 42 gatunki ptaków wodno-błotnych oraz 52 inne gatunki ptaków, a ok. 50 gatunków przebywa tu dodatkowo w okresie przelotów. Krajobraz stawów urozmaicają niewielkie kępy lęgowych lasów olszowych oraz potężne okazy topól i wierzb, w otoczeniu rezerwatu występują dziko żyjące ssaki: lisy, kuny domowe, tchórze, zające i sarny. Jest to także teren występowania wielu gatunków płazów i gadów.
- **Kompleks leśny Lasów Młochowskich** (południowe tereny powiatu - gmina Nadarzyn) na terenie, którego zlokalizowane są dwa rezerwaty przyrody: Młochowski Grąd i Młochowski Łęg.
- **Rezerwat „Młochowski Grąd”**. Rezerwat utworzony został w latach 80. Powierzchnia rezerwatu „Młochowski Grąd” wynosi 27 ha. Celem utworzenia tego rezerwatu leśnego było zachowanie resztek naturalnych zbiorowisk leśnych z panującym zespołem grądu wysokiego i fragmentem boru mieszanego kontynentalnego. Rezerwat „Młochowski Grąd” jest udostępniony dla spacerowiczów, którzy mogą korzystać z dróg leśnych oraz szlaku

turystycznego. W bezpośrednim sąsiedztwie Stawów Raszyńskich znajduje się rezerwat przyrody nieożywionej, „Źródlika Laszczki” skąd biorą początek dwa niewielkie cieką stanowiące bezpośrednie źródło zasilania w wodę Stawów Raszyńskich.

- **Rezerwat „Młochowski Łęg”**. Powierzchnia drugiego znajdującego się na terenie uroczyska „Młochów” – rezerwatu „Młochowski Łęg” wynosi 12,04 ha, w większości zajmowana jest przez zbiorowiska łęgowe w dolinie rzeki Utraty, której szerokość w tym biegu wynosi 1,20-1,80 m. Rezerwat chroni pospolicie niegdyś typ lasu łęgowego oraz niewielkie fragmenty zbiorowisk łąkowych.
- **Lasy Sękocińskie** są fragmentem dawnej puszczy. Występują tu liczne, sędziwe drzewa oraz znaczna różnorodność siedlisk. Lasy Sękocińskie stanowią fragment ponadlokalnego korytarza ekologicznego, łączącego kompleksy leśne Mazowieckiego Parku Krajobrazowego z ekosystemami Kampinoskiego Parku Narodowego.
- **Obszar chronionego krajobrazu** w powiecie pruszkowskim wytycza obszar strefy szczególnej ochrony ekologicznej o znaczeniu regionalnym, obejmujący tereny o zwiększonej wartości przyrodniczej, położonych w dolinach rzek Raszynki i Utraty. W granicach powiatu pruszkowskiego rośnie 148 drzew uznanych za pomniki przyrody oraz 10 zabytkowych alei drzew w wieku 70-140 lat, głównie obsadzonych lipą drobnolistną.

Pomniki przyrody w Brwinowie:

Miłorząb dwuklapkowy – bardzo rzadki okaz łączący cechy drzewa liściastego i iglastego o obwodzie pnia 211 cm, wysokości 15 m rosnący przy ul. Rynek w Brwinowie. Szpaler 18 buków o obwodach 157-264 cm rosnących na terenie Zespołu Szkół Agroekonomicznych w Brwinowie.

Szlaki turystyczne

- **Szlak pieszy niebieski (im. Jarosława Iwaszkiewicza):** Brwinów – Podkowa Leśna – Nadarzyn – Komorów PKP (34,2 km)

www.pttk.pl, www.podkowalesna.pl

- **Warszawska Obwodnica Turystyczna (czerwony):** PKP Modlin – Suchocin – Lasy Chotomowskie – PKP Chotomów – PKP Wieliszew – Nieporęt – Dąbkowizna – Zamostki Wólczyńskie – PKS Struga – PKP Zielonka – PKP W-wa Rembertów – Warszawa Międzylesie Centrum Zdrowia Dziecka – Pod Zagórzem – Białek – PKS Mładz – Meran – PKP Pogorzela Warszawska – Biała Góra – Jezioro Czarne – PKS Otwock Wielki – PKS Góra Kalwaria – uroczysko Nowinki – PKP Zalesie Górne – Biele – PKP Runów – PKS (MZK) Magdalena – Las – Derdy – PKS Paszków – Chlebów – Popówek – Na Dębaku – uroczysko Żółwin – rezerwat im. Hryniewieckiego – WKD Podkowa Leśna – Rokitno – PKS Zaborów (189,6 km)

www.otwock.pttk.pl

Informacja turystyczna

- **Ośrodek Kultury – Okej**, ul. Wilsona 2, 05-840 Brwinów, tel./fax: 22 729 59 34, e-mail: ok@okbrwinow.info, www.ok.brwinow.pl

- **Biblioteka Publiczna im. Wacława Wenera**, ul. Grodziska 12, 05-840 Brwinów, tel.: 22 729 57 55
- **Miejski Ośrodek Kultury „Kamyk” im. A. Kamińskiego**, ul. Miry Zimińskiej – Sygietyńskiej 5, 05-800 Pruszków, tel.: 22 728 39 40, 22 728 39 42

Baza sportowo-rekreacyjna

- **Miejska Kryta Pływalnia „Kapry”**, ul. Andrzeja 3, Pruszków, tel.: 22 759 52 56
- **Boisko sportowe, hala sportowa** na Terenie Międzyszkolnego Ośrodka Sportowego, ul. Gomulińskiego 4, Pruszków
- **Miejski Klub Sportowy „Znicz”** w Pruszkowie, ul. Bohaterów Warszawy 4
- **Tor kolarski BGŻ Arena**, ul. Andrzeja 1, Pruszków, ul. Andrzeja 1, tel.: 22 430 34 14

<http://www.bgzarena.com>